

Groen

lezing

Waarachtige politiek

*Van strijd om de waarheid
naar waardenstrijd*

Colofon

Deze lezing is uitgesproken op 30 november 2023 in de Gertrudiskapel te Utrecht door prof. dr. ir. Jeroen de Ridder.

Omslagontwerp en binnenwerk: www.frivista.com

Eindredactie: Aart Deddens

Coverfoto en foto voorwoord: Folkert Rinkema

Portretfoto: Jean-Pierre Jans

Druk: Drukkerij Kempers BV | Aalten

In de Mr. G. Groen van Prinsterlezing (Groenlezing) nodigt het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie een prominente spreker uit om een perspectief te schetsen voor de christelijke politiek. De lezing wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut en leden van de Bestuursvereniging van de ChristenUnie.

Meer informatie over het instituut en donateurschap: wi.christenunie.nl.

Niets uit deze uitgave mag worden openbaar gemaakt en/of verveelvoudigd door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteursrechthebbende en de uitgever.

ISBN: 978-90-833167-2-7

Waarachtige politiek

*Van strijd om de waarheid
naar waardenstrijd*

Jeroen de Ridder

Mr. G. Groen van Prinstererlezing 2023

Voorwoord

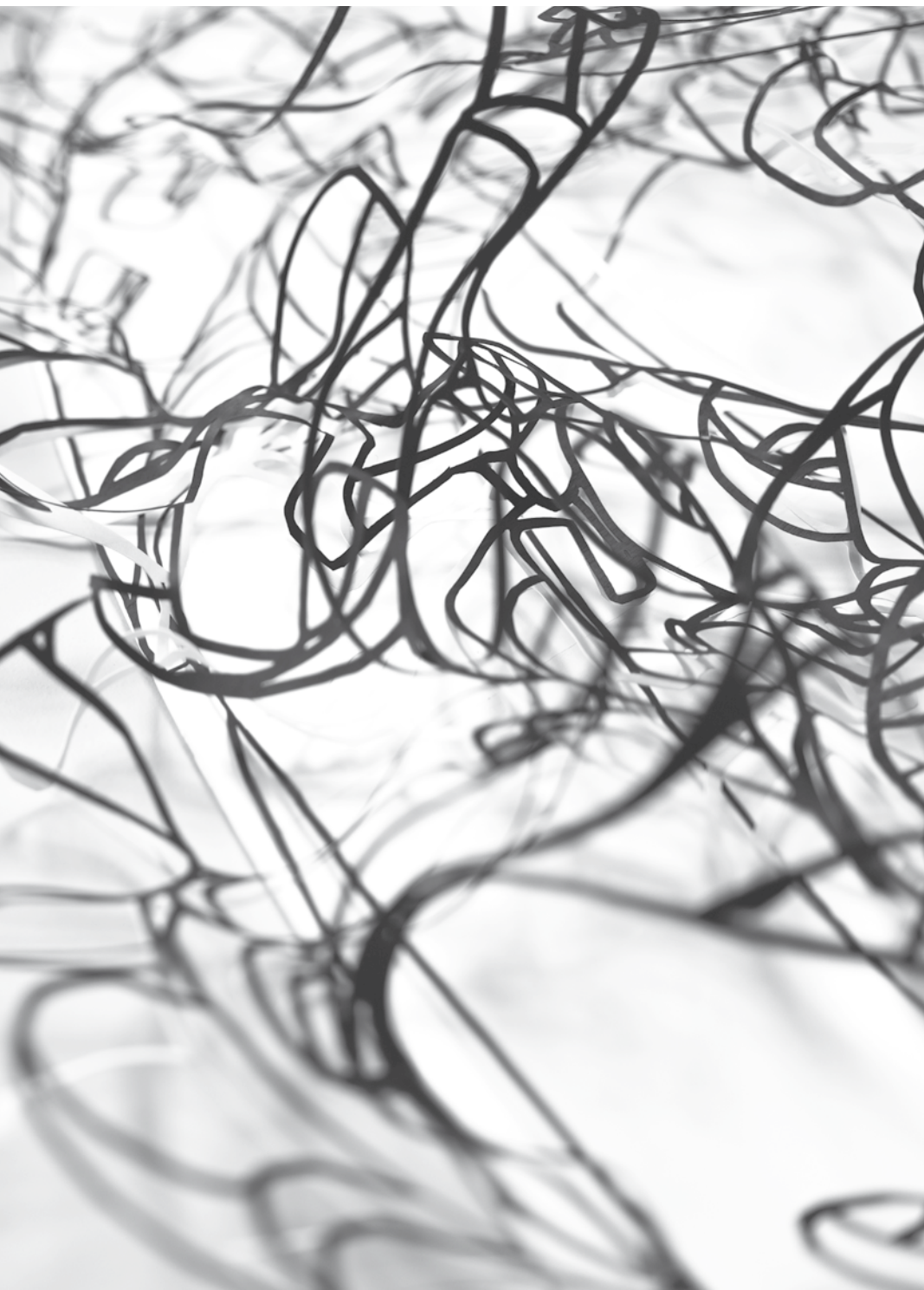
Elk jaar nodigt het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie een vooraanstaand spreker uit om een vergezicht te schetsen voor christelijke politiek.

Eén van de sociale kwesties van deze tijd is de staat van onze democratie. Gezonde ideologische strijd tussen verschillende politieke overtuigingen ontaardt in polarisatie; er lijken parallele werelden te zijn met hun eigen waarheid. Hoe ga je als christen(politici) om met waarheid en desinformatie in het publieke domein?

Prof. dr. ir. Jeroen de Ridder is bij uitstek geschikt om ons aan het denken te zetten over de rol van kennis en waarheid in de politiek. Hij is hoogleraar politieke epistemologie (filosofie van kennis in de samenleving) aan de Vrije Universiteit Amsterdam en bijzonder hoogleraar christelijke filosofie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Deze twee 'werelden' brengt hij bij elkaar in de Groenlezing die hij op 30 november 2023 hield in de Gertrudiskapel in Utrecht. Wij hopen dat deze lezing zal inspireren tot waarachtige politiek.

Trineke Palm

Directeur Wetenschappelijk Instituut ChristenUnie

Regeert de leugen?

Waarheid heeft het moeilijk in de politiek de laatste jaren. De zorgen zijn zo vaak herhaald dat een paar woorden volstaan: de Brexitcampagne, de verkiezing van Donald Trump, medische desinformatie tijdens de coronacrisis, complottheorieën en mensen die door feitenpolarisatie in parallelle werkelijkheden lijken te leven. De Nederlandse regering maakte zich zoveel zorgen dat ze eind 2022 kwam met een rijksbrede ‘Strategie effectieve aanpak van desinformatie’.¹ In Amerika is alles erger, maar ook Nederlanders bleken vatbaar voor wilde complottheorieën. In het jaarverslag over 2022 rapporteerde de AIVD dat meer dan honderdduizend Nederlanders een vorm van ‘anti-institutioneel extremisme’ aanhangen. Deze groep gelooft ‘dat in Nederland een kwaadaardige elite aan de macht is, die ‘de vijand’ is van de Nederlandse bevolking.’²

In politiek Den Haag speelde losse omgang met de waarheid een prominente rol. In alle grote probleemdoSSIERS van de laatste jaren bleek de waarheid met regelmaat geslachtofferd te zijn aan de macht. Denk hierbij aan de moeite om de waarheid boven tafel te krijgen over memo’s en wie wat wanneer wist in het toeslagen-schandaal³, de terzijde geschoven rapporten over gaswinning in Groningen⁴, en de adviesrapporten van deskundigen over het Programma Aanpak Stikstof die onder politieke druk herschreven moesten worden in de jaren 2010–2015.⁵ Daarbovenop komen uitspraken van individuele politici die – ik formuleer voorzichtig – onwaarachtig aandeden. Mark Rutte had ‘geen actieve herinnering’ aan gesprekken over een functie elders voor Pieter Omtzigt tijdens de gesprekken met de informateurs. Het was niet het eerste voorbeeld van een moeizame verhouding met de waarheid.⁶ Maar ook andere politici kenden hun onwaarachtige momenten in april 2021. De wegen van Sigrid Kaag en Mark Rutte bleken al vlot toch niet te scheiden. En Gert-Jan Segers’ ferme uitspraak bij de NOS dat deelname aan een nieuw kabinet Rutte voor de ChristenUnie uitgesloten was⁷, werd snel ingehaald door de politieke realiteit. Dan laat ik de wildere onwaarheden aan de uiterste rechterflank van het Nederlandse politieke spectrum nog voor wat ze zijn.⁸

Waarheid in de politiek is daarom het thema van deze lezing. Ik begin met een nuchtere, kritische blik op het idee dat we in een ‘post-truth’ tijdperk zijn beland. Daarna wil ik een constructief alternatief schetsen voor de rol van waarheid in de politiek en een pleidooi houden voor wat ik *waarachtige politiek* zal noemen. Inspiratie hiervoor ontleen ik aan het Bijbelse spreken over waarheid en aan Guillaume Groen van Prinsterer (de naamgever van deze lezing) en Abraham Kuyper.

De waarheid voorbij: desinformatie, polarisatie en digitalisering

Ik begin met een beeld te schetsen dat u bekend zal voorkomen als u de afgelopen jaren het nieuws hebt gevolgd. Het is dat van een tijdperk waarin de feiten en expertise er weinig meer toe doen en politici en burgers allemaal hun eigen versie

van de waarheid hebben. *Voor ieder wat waars*, zoals Rob Wijnberg zegt.⁹ Volgens veel mensen is dit een belangrijk deel van de verklaring voor wat er mis is in de Nederlandse politiek.

Mensen hebben hun eigen versie van de feiten. Ze beroepen zich daarvoor op hun eigen publicaties en mediakanalen of op eigen experts. Traditionele normen voor gezond publiek debat, die voorschrijven dat de deelnemers samen zorgvuldig zoeken naar de feiten en naar eer en geweten de waarheid spreken, worden ondermijnd door een tsunami van nepnieuws en andere desinformatie.

Waar politici en bestuurders die het niet zo nauw nemen met de waarheid vroeger vanzelfsprekend ter verantwoording werden geroepen of moesten aftreden als ze betrappt werden, komen ze er nu steeds makkelijker mee weg. Sommige politici werken bovendien actief mee aan de uitholling van democratische instituties die de macht moeten controleren en integer horen te houden. Een nepparlement, vooringenomen rechters, een dicastocratie, 'NOS is fake news' – de beschuldigingen zijn onverhuld ondermijnend.

Internet en sociale media zouden de grote boosdoeners zijn. Ze hebben het creëren en op grote schaal verspreiden van desinformatie zo simpel gemaakt, dat iedereen het vanuit huis kan doen. Een slim bedacht ophefverhaal kan zomaar viraal gaan en honderdduizenden mensen bereiken. Op sociale media vind je gemakkelijk gelijkgestemden in een spiegelpaleis van je eigen meningen. Ondoorzichtige algoritmes kunnen daar bovendien een handje bij helpen, door je te wijzen op nog meer mensen die vinden wat jij al vond of een extremere versie daarvan. Je kunt zomaar binnengezogen worden in filterbubbels en echokamers.

Tijdens de coronapandemie kwam polarisatie nadrukkelijker in beeld. De felle discussies over de maatregelen tegen corona, vaccinatie, testbeleid en QR-codes lieten zien dat families en vrienden opeens rechtstreeks tegenover elkaar konden komen te staan. In andere grote dossiers van de laatste jaren – stikstof, immigratie – zien we dezelfde polarisatiedynamiek.

Politicalologen onderscheiden verschillende vormen van polarisatie, die niet allemaal onwenselijk zijn. Polarisatie onder politici kan bijvoorbeeld helderheid verschaffen over wat er te kiezen valt in het stemhokje. Maar er zijn twee vormen van polarisatie die wel reden tot zorg geven, zeker in relatie tot het thema van waarheid: *affektieve polarisatie* en *feitenpolarisatie*. Affektieve polarisatie houdt in dat groepen mensen steeds meer negatieve gevoelens over elkaar krijgen; simpel gezegd meer en meer een hekel aan elkaar krijgen. Er worden over en weer karikaturen geschetst en onderling contact wordt steeds moeilijker, laat staan dat er nog een redelijke uitwisseling van ideeën mogelijk is of samen naar waarheid gezocht kan worden. Het Nationaal Kiezersonderzoek (NKO) 2021 liet zien dat deze vorm van polarisatie bijvoorbeeld optreedt tussen aanhangers van GroenLinks en PVV/FvD.¹⁰

Feitenpolarisatie treedt op wanneer verschillende groepen niet langer een gedeeld beeld van de werkelijkheid hebben, bijvoorbeeld over de veiligheid van vaccins,

cijfers over immigratie, effecten van stikstofuitstoot, oorzaken van klimaatverandering of de effectiviteit van maatregelen ertegen. Feitenpolarisatie zorgt ervoor dat groepen mensen in parallelle werkelijkheden terechtkomen. De waarheid raakt versplinterd. Ook hiervoor vonden onderzoekers bescheiden aanwijzingen in het NKO 2021 rond de onderwerpen immigratie en klimaatverandering.¹¹

Kort en krachtig luidt de verklaring voor de gevoelde malaise over de politiek dat desinformatie, digitalisering en polarisatie samen een toxische cocktail vormen, die maakt dat het publiek discours afbrokkelt en vertrouwen in de politiek en politici wegebt.

Slechte verklaring

Hoe aannemelijk deze verklaring u misschien ook in de oren klinkt, ze klopt niet. Wie suggereert dat het de laatste jaren bergafwaarts is gegaan in de politiek vanwege desinformatie en polarisatie, aangewakkerd door digitalisering, zegt daarmee impliciet dat het vroeger beter was. Maar dat getuigt van weinig historisch besef. Politiek en waarheid hebben sinds mensenheugenis een gespannen relatie.¹² De Griekse filosoof Plato waarschuwde enkele eeuwen voor Christus al voor het risico dat democratie zou kunnen ontaarden in een tirannie van de meerderheid en wees op de vatbaarheid van de massa's voor de misleidende retoriek van sofisten. Keer op keer toont de geschiedenis dat waarheid in de politiek gemakkelijk het onderspit delft. Denk aan Macchiavelli's adviezen aan Lorenzo de Medici in de 16^e eeuw, opruiende pamfletten in 17^e-eeuws Engeland, sensationalistische 'gele journalistiek' in 19^e-eeuws Amerika, propaganda in Nazi-Duitsland en het latere communistische Oostblok, roddelpers in het Verenigd Koninkrijk, de opmars van spindoctors in Den Haag¹³ – overal en altijd vind je desinformatie die voor politieke doeleinden ingezet wordt. Zelfs de naamgever van deze lezing, Mr. Guillaume Groen van Prinsterer, maakte zich er halverwege de 19^e eeuw al zorgen over. In een boekje uit 1858, *Proeve over de middelen waardoor de waarheid wordt gekend en gestaafd*, schrijft hij:

De openbare meening is gevaarlijker dan voorheen. Men is minder tegen haar invloed gewapend, en zij heeft meerdere kracht. Dit moet voornamelijk toegeschreven worden aan het wegvallen der beginsels, aan het populariseren van de wetenschap, aan de eenheid der algemeene beschaving, aan de gemakkelijkerheid waarmede alles medegeedeeld en overgebracht wordt.¹⁴

Het zou evengoed de afgelopen jaren geschreven kunnen zijn! De Amerikaanse historica Sophie Rosenfeld gaat nog een stap verder en betoogt dat het ook niet anders kan.¹⁵ Democratie draagt onvermijdelijk een spanning in zich tussen twee uitgangspunten. Enerzijds het idee dat waarheid nooit definitief en absoluut is, en

dat burgers er dus altijd samen naar op zoek moeten blijven. Anderzijds de gedachte dat er wel een waarheid is en dat daarom niet iedereen zomaar voor zichzelf kan bepalen wat waar is en dat experts of andere elites soms beter inzien wat waar en onwaar is dan de massa. Democratie kan niet zonder waarheid, maar moet haar ook altijd ter discussie stellen. Strijd om de waarheid en fundamentele onenigheid horen bij democratie.

Hier komt bij dat de feiten geen aanleiding geven voor paniek over desinformatie. Een reeks grootschalige Amerikaanse studies schetsen een genuanceerd beeld.¹⁶ Er was in 2016 en daarna weliswaar de nodige online desinformatie, maar die werd voor het overgrote deel rondgepompt onder relatief kleine groepen mensen, die bovendien al grootverbruikers van onlinenieuws waren. Mensen zitten ook niet massaal in online filterbubbels. De meeste mensen halen hun informatie uit diverse bronnen, met de brede en relatief neutrale nieuwsmedia voorop. De effecten van het blootgesteld worden aan online desinformatie zijn bovendien gering. Sommige mensen gaan weliswaar geloven in onjuistheden (in elk geval tijdelijk), maar hun intenties om mee te doen aan de politiek (bijvoorbeeld door te gaan stemmen), hun vertrouwen in media en politiek en hun opinies over mensen met tegengestelde politieke opvattingen veranderen er weinig door.

Als in Amerika al blijkt dat desinformatie een minder groot probleem is dan het eerder leek, moeten we in Nederland zeker voorzichtig zijn.¹⁷ De Wageningse communicatiewetenschapper Sanne Kruikemeier vat de resultaten van onderzoek naar nieuwsbronnen van Nederlanders als volgt samen. De grote meerderheid gebruikt vooral de bekende en relatief neutrale nieuwsbronnen: NOS Journaal, RTL Nieuws of Hart van Nederland en de websites van nos.nl en nu.nl. Abonnees op kranten zijn grofweg in te delen in mensen met een theoretische opleiding (NRC, Volkskrant) en mensen met een praktische opleiding (Telegraaf, AD).¹⁸ Nieuws dat gefilterd via vermeende informatiebubbels op sociale media naar mensen toekomt, is vooral een aanvulling op deze bronnen en geen vervanging ervan. Een team van UvA-mediawetenschappers onder leiding van Richard Rogers en Sabine Niederer deed in de aanloop naar de Provinciale Statenverkiezingen en Europese parlementsverkiezingen in 2019 in Nederland onderzoek op diverse sociale mediaplatforms.¹⁹ Ook zij vonden geen aanwijzingen voor grootschalige desinformatiecampagnes en zagen dat de invloed van de desinformatie die er wel was, gering is. Wel wijzen ze op opkomende sterk ideologisch gekleurde en polariserende nieuwsplatforms en websites. Onderzoek van de Universiteit van Amsterdam in opdracht van het Commissariaat voor de Media uit 2019, tot slot, trekt ook de conclusie dat 'bijna niemand in Nederland volledig in een filterbubbel zit. [...] Mensen die geïnteresseerd zijn in nieuws gaan door het gebruik van sociale media juist meer nieuws gebruiken. Hierdoor verhoogt de diversiteit van hun nieuwsgebruik alleen maar.'²⁰

Het beeld dat we in een waarheidsarm tijdperk zijn beland klopt dus niet. Het is

nepnieuws over nepnieuws. Desinformatie in de politiek is een probleem van alle tijden. De omvang of effecten ervan zijn de laatste jaren niet schrikbarend toegenomen. Voor polarisatie geldt iets vergelijkbaars. Ook daarover is de afgelopen tijd veel geschreven en gesproken in de media. In januari 2023 startte de overheid een officiële SIRE campagne tegen polarisatie onder het motto: 'Verlies elkaar niet als polarisatie dichtbij komt.'

Ook hier is de aanleiding begrijpelijk. Tijdens de coronacrisis hebben veel Nederlanders ervaren hoe zelfs vrienden en familie plotseling in diepe conflicten terechtkwamen als het ging over lockdowns, vaccinaties of QR-codes. De stikstofcrisis, de boerenprotesten en de klimaatacties van Extinction Rebellion zijn al net zo verdelend. Voor- en tegenstanders staan lijnrecht tegenover elkaar. Waarom zou je ook nog luisteren als de tegenpartij bestaat uit 'trekkerterroristen' of juist 'klimaatgekkies'?

Toch is ook hier meer schijn dan werkelijkheid, in elk geval voor zover we dat uit onderzoek kunnen vaststellen. Ik kan het niet beter verwoorden dan het Sociaal en Cultureel Planbureau, dat al jarenlang de vinger aan de pols houdt met betrekking tot de stemming in Nederland. Eind december 2022 publiceerden SCP-onderzoekers de actuele resultaten van het Continu Onderzoek Burgerperspectieven:

Driekwart van de Nederlanders denkt dat meningsverschillen over maatschappelijke kwesties steeds groter worden. Wetenschappelijk onderzoek spreekt dat beeld echter tegen: op veel onderwerpen is meer overeenstemming dan mensen denken en onderlinge verschillen in opvattingen groeien niet. [...] Ook vindt twee derde dat andere mensen te vertrouwen zijn.²¹

In de media en het publieke debat heerst dus het beeld dat de standpunten van Nederlanders steeds verder uit elkaar drijven en dat mensen meer en meer negatieve gevoelens over elkaar krijgen. Maar als je mensen vraagt naar hun standpunten en opinies over medeburgers, blijken die standpunten helemaal niet zo ver uit elkaar te liggen en valt het met de onderlinge gevoelens ook best mee. De polarisatiekeizer blijkt weinig kleren aan te hebben.²²

Onwaarachtige politieke zet

Naast de misplaatste alarmbellen over desinformatie en polarisatie is er nog een tweede probleem. Politici en burgers zeggen nooit over zichzelf dat ze de waarheid voorbij zijn. Polariseren is ook altijd iets wat anderen doen. Wie iemand anders verwijt desinformatie te verspreiden of te polariseren, plaatst zichzelf impliciet in een neutrale autoriteitspositie. Anderen nemen een loopje met de waarheid of zijn tegenstellingen onredelijk aan het uitvergrooten, maar jij niet. Jij kent de feiten wel of neemt een nuchtere positie in het centrum in.

Soms kan dit kloppen. Als politici opperen dat er vermomde reptielen aan de macht zijn of hun politieke tegenstanders ervan betichten onderdeel te zijn van een 'partijkartel', is het terecht om te benoemen dat dit onzin is en erop te wijzen dat ze polarisatie aanwakkeren. Maar in andere gevallen kunnen verwijten van desinformatie of polarisatie onwaarachtige pogingen zijn om een inhoudelijke discussie uit de weg te gaan. Als je je tegenstanders beschuldigt van het verspreiden van desinformatie, zeg je daarmee dat hun ideeën zijn losgezongen van de feiten, dat ze dom of irrationeel zijn, of zelfs leugenachtig en bewust misleidend. Dan hoef je geen inhoudelijke discussie meer aan te gaan, want zij zijn dan buiten de orde en houden zich niet aan de spelregels van het redelijke debat. Hetzelfde geldt bij polarisatie. Je zegt daarmee dat de ander tegenstellingen te sterk aanzet, zich onredelijk opstelt of de aloude principes van de polderdemocratie aan het ondergraven is. Dat zijn geen neutrale uitspraken, maar politiek-strategische zetten om anderen te diskwalificeren en je eigen positie als nuchtere waarheid in het redelijke midden te profileren.

Een voorbeeld hiervan was het gebruik van de term 'wappie' tijdens de coronacrisis. Er waren inderdaad mensen die in wilde speculaties en complottheorieën geloofden over de oorsprong van de pandemie, de werkelijke bedoelingen achter de maatregelen en de werking van vaccins. Maar daarnaast waren er intelligente, kritische burgers en wetenschappers die serieuze vragen hadden over de proportionaliteit van de maatregelen, de veiligheid van snel ontwikkelde vaccins, de betrouwbaarheid en onafhankelijkheid van de OMT-adviezen, de dominante technocratische het-kan-niet-anders-retoriek, de naar censuur neigende ingrepen op sociale media of de internationale vergelijking van beleid. Hun kritiek werd al te gemakkelijk zonder inhoudelijke repliek weggewuifd, niet zelden onder het mom dat ze wel wappies leken.

Rondom klimaatbeleid zie je soms een vergelijkbare dynamiek. De wetenschappelijke consensus over de oorzaken en enorme ernst van klimaatverandering is overweldigend. Niemand zou daaraan moeten twijfelen. Maar uit die consensus alleen volgt geen kant-en-klaar Nederlands klimaatbeleid. Als burgers zich dan bijvoorbeeld afvragen of zelfs het meest radicale klimaatbeleid in Nederland wel iets noemenswaardigs zou bijdragen aan de wereldwijde situatie is dat niet gek. Ook mensen die zich afvragen of het beschermen van zeldzame vleermuizen in spouwmuren echt voorrang moet krijgen boven het verduurzamen van woningen zijn geen klimaatsceptici.²³ Serieuze kritische vragen stellen over klimaatbeleid of stikstofreductie is geen wetenschapsontkenning, maar een aanzet tot gezond politiek debat.

Burgers en politici moeten dus voorzichtig zijn met elkaar verwijten te maken over desinformatie en polarisatie. Natuurlijk is er echte desinformatie en polarisatie te kwader trouw, maar in een diverse samenleving moet je er ook altijd rekening mee houden dat je medeburgers ideeën en voorkeuren kunnen hebben die jou weliswaar

onjuist en soms zelfs bizar lijken, maar die ze desalniettemin in alle eerlijkheid en oprechtheid hebben gevormd. Als je zulke standpunten probeert te delegitimeren door ze als desinformatie of polariserende stellingnames af te schilderen, ben je zelf het open democratische debat aan het ondermijnen.

Waardenvolle politiek

Door een stap terug te doen, komt er een fundamenteeler probleem in beeld. Het hameren op de rol van waarheid, feiten, betrouwbare informatie, experts, en wetenschappelijke kennis in de politiek wekt de onjuiste suggestie dat politiek vooral om feitelijke waarheid zou draaien. Als we de feiten over klimaat, energietransitie, stikstof, immigratie, ongelijkheid of woningnood maar op een rijtje hebben, gaat de rest vanzelf en lossen we de politieke uitdagingen wel op.

Dit is een scheefgetrokken kijk op politiek. Politiek kan niet zonder waarheid. Om beleid te ontwerpen, wetten te maken, uit te voeren en te controleren, is feitelijk correcte informatie nodig over de situatie in het land, de beleidsopties, hun gevolgen, de wettelijke kaders, de uitvoerbaarheid enzovoorts. Maar bovenal zijn waarden nodig. Die wijzen welke kant het op moet en wat de gewenste uitkomst van politieke maatregelen is. Waarden zijn op hun beurt ingebed in bredere levensbeschouwingen en de bijbehorende mens- en wereldbeelden. Die leveren een oriënterende visie op het goede leven, een bloeiende samenleving en de gewenste rol van burgers en overheid.

Zulke normatieve idealen horen de voornaamste bewegende kracht achter politiek te zijn – en zijn dat ook altijd, of politici dat nu hardop zeggen of niet. Feiten alleen vertellen je nooit wat je moet doen of wat een goede samenleving is.

Klimaatwetenschap kan laten zien dat, als wij niets doen, een groot deel van de aarde over enkele decennia onleefbaar wordt. Dat zijn de feiten. Vervolgens blijft het een keuze op basis van waarden om ons handelen aan te passen. In dit geval gaat het om breed aanvaarde en niet-controversiële waarden, zoals de bescherming van menselijk leven. In andere gevallen zijn de waarden achter politieke keuzes minder eenduidig en breed gedragen. Dan is het des te belangrijker dat ze op tafel komen om open bediscussieerd te kunnen worden. Het waren waardegeladen keuzes om de toegang tot horeca en evenementen met QR-codes te regelen tijdens de pandemie, om het landbouwbeleid van de afgelopen decennia te richten op schaalvergroting, om stukken natuur als Natura 2000-gebieden aan te merken, om subsidie voor kinderopvang via toeslagen aan individuele burgers te regelen, om fraude-opsporing te intensiveren enzovoorts. Dat de waardenafwegingen achter al deze beleidskeuzes niet zo expliciet benoemd en bediscussieerd werden, betekent niet dat ze er niet waren, hooguit dat ze misschien slordig gemaakt zijn. Politici en burgers moeten, in de woorden van mijn VU-collega Hedwig te Molder, ‘de waardenschaamte voorbij’ en weer open in gesprek gaan over de waarden achter politieke en maatschappelijke keuzes.²⁴

Dat politieke keuzes altijd mede op basis van waarden tot stand komen, betekent niet dat ze willekeurig of puur subjectief zijn. Het is een populair misverstand dat waardegeladen gelijk staat aan willekeurig of subjectief. Ook over waarden kun je een redelijke discussie voeren en beredeneerde standpunten innemen. Er is in de politiek weliswaar vaak niet één correcte manier om waarden tegen elkaar af te wegen – en als die er al zou zijn, dan is het doorgaans lastiger om het daarover eens te worden dan over feiten. Maar er zijn wel betere en slechtere manieren om waarden tegen elkaar af te wegen. Denk bijvoorbeeld aan de discussie over het belang van transparantie en openheid voor een nieuwe bestuurscultuur, waar het in de lange formatieperiode voor het kabinet Rutte IV zo vaak over ging. Critici van de gewenste radicale transparantie merkten terecht op dat absolute transparantie over alle communicatie tussen politici en regeerders zou leiden tot surveillance en massale zelfcensuur. Dat zou regeren onmogelijk maken. Ook een nieuwe bestuurscultuur moet het juiste midden vinden tussen transparantie en vertrouwelijkheid. Dit zoeken naar een verdedigbare balans tussen verschillende waarden in concrete situaties en beleidskeuzes behoort nu juist tot het wezen van politieke besluitvorming. Daar moeten debatten over gaan: welke waarden staan op het spel, hoe kunnen ze verdisconteerd worden, waar botsen ze en wat is een aanvaardbaar evenwicht?

Dit cruciale inzicht, dat politiek een waardenstrijd is en hoort te zijn, verdwijnt gemakkelijk uit beeld door de nadruk op feiten, expertise en wetenschap en het waarschuwen voor de ondermijning daarvan via desinformatie en complottheorieën. Hameren op hoe belangrijk de waarheid en betrouwbare experts zijn voor politiek laat het lijken alsof we er daarmee zijn. In de politiek hoort de waarheid echter ten dienste te staan van waardenstrijd. Niet in de zin dat iedereen eigen waarheden kan uitkiezen die het beste passen bij zijn of haar wereldbeeld en ideologie. Maar wel in de zin dat waarden eerst een doel aanwijzen, waar feitelijke informatie dan een route naartoe kan uitstippelen.

Hier is wel een nuancering bij nodig. Tot nu toe schreef ik alsof feiten en waarden keurig los van elkaar staan. Dat is te simpel. Om feiten te kunnen vaststellen moeten onderzoekers, zeker in de sociale wetenschappen, vaak eerst waardegeladen keuzes maken in het definiëren, operationaliseren en meten van concepten. Denk bijvoorbeeld aan begrippen als ‘welzijn’, ‘ongelijkheid’ of ‘kwaliteit van leven’. Dat zijn geen concepten die de natuur ons kant-en-klaar aanreikt. Onderzoekers moeten ze eerst omschrijven en definiëren, voordat ze die gegevens kunnen meten. Dat kan nooit neutraal, los van waarden. Is welzijn vooral een kwestie van besteedbaar inkomen of bruto nationaal product, of tellen ook moeilijker kwantificeerbare zaken mee zoals gelijke kansen, sociale veiligheid, een betrouwbare overheid en een leefbare omgeving? Achter sociaalwetenschappelijke feiten zitten dus vaak al waarden. Dat maakt die feiten vervolgens echter niet subjectief: gegeven een waardegeladen definitie van bijvoorbeeld ongelijkheid, kunnen onderzoekers wel degelijk objectief proberen vast te stellen wat de effecten van beleid op ongelijkheid zijn.²⁵

Terug naar het eerdere punt dat feiten alleen nooit een politieke koers kunnen bepalen, omdat daar altijd waarden mee gemoeid zijn. Als dat al niet voor zich spreekt, blijkt het wel uit voorbeelden die laten zien dat de retoriek van waarheid en experts selectief wordt ingezet. Bij stikstof- en klimaatbeleid suggereren de nodige politici dat de feiten voor zich spreken. Maar bij immigratie niet, getuige de val van het kabinet Rutte IV over ca. 2000–3000 potentiële gevallen van gezinshereniging.²⁶ Bij fraudebestrijding, toeslagen en de hervormingen in de GGZ en jeugdzorg gaven de feiten die experts aandroegen ook niet de doorslag. Er werd in al deze dossiers beleid gekozen dat tegen de adviezen van experts inging.

De nadruk op het belang van feiten, betrouwbare informatie en wetenschappelijke of andere expertise voor de politiek past in een bredere trend van de afgelopen decennia. Diverse denkers en commentatoren hebben erop gewezen dat Nederlandse politici en burgers de politiek als een verzameling van praktische en technische problemen zijn gaan zien, die zo slim mogelijk opgelost moeten worden, liefst met wetenschap, innovatie en techniek. Politiek als technocratie.²⁷ Zolang je kunt doen alsof iedereen het globaal eens is over kernwaarden – individuele vrijheid, welvaart, veiligheid, gezondheid – is het de kunst om die waarden zo goed mogelijk voor zoveel mogelijk mensen te realiseren. Hans Boutellier heeft het in dit verband over de *pragmacratie*: politiek zoekt zakelijk naar efficiënte en effectieve oplossingen voor concrete beleidsproblemen die ze op haar pad vindt.²⁸ Niemand kan immers tegen efficiëntie en effectiviteit zijn. Oeverloze debatten over levensbeschouwingen en grootse politieke idealen kun je zo vermijden. Voor visie ga je maar naar de oogarts, aldus de gevlugelde uitspraak van Mark Rutte.

In zo'n technocratische visie op politiek blijft iets essentieels buiten beeld. Politiek hoort namelijk juist wel te draaien om de articulatie van idealen vanuit achterliggende mens- en wereldbeelden, een kijk op het goede leven, een visie op een bloeiende samenleving en ieders verantwoordelijkheden daarin, op eerlijkheid, vrijheid en rechtvaardigheid op lokaal, nationaal en internationaal niveau, en een ideaalplaatje van de overheid, haar legitimiteit, gewenste invloedssfeer en de publieke waarden die zij hoog moet houden. Hiervoor zijn verhalen, visies en vergezichten nodig – normatieve bezieling die kan inspireren.²⁹

Van waarheid naar waarachtigheid

Ik heb betoogd dat het waarschuwen voor desinformatie en polarisatie en het hameren op het belang van feitelijke waarheid en betrouwbare informatie in de politiek driedubbel problematisch is. Het biedt het geen overtuigende verklaring voor wat er aan de hand is. Het kan een onwaarachtige politieke manoeuvre zijn om de ideeën van politieke tegenstanders te delegitimeren. En het onttrekt het cruciale inzicht dat politiek waardenstrijd is aan het zicht. We moeten dus anders en breder denken en spreken over wat het inhoudt om goed politiek te bedrijven en om het

handelen van politici te normeren. Er is taal nodig die recht blijft doen aan de rol van waarheid voor de politiek, maar die daarnaast licht kan schijnen op de onmisbare rol van waarden, idealen, en mens- en wereldbeelden.

Hiervoor biedt een Bijbels waarheidsbegrip handvatten. Waar in de Bijbel het woord 'waarheid' gebruikt wordt, is dat in het Oude Testament het Hebreeuwse woord *emet*. Dat betekent stevig, betrouwbaar, trouw. Deze begrippen liggen dichtbij wat wij in het Nederlands waarachtigheid, betrouwbaarheid, of standvastigheid zouden noemen. In het Nieuwe Testament is het centrale begrip voor waarheid het Griekse woord *aletheia*, wat onverborgen, niet-obscuur, open of inzichtelijk betekent.³⁰ In hedendaags Nederlands kunnen we zeggen: open, transparant, duidelijk, integer. Het hedendaagse begrip van waarheid heeft primair betrekking op een relatie tussen uitspraken en de werkelijkheid: geeft een bewering de feiten correct weer? Correspondeert onze beschrijving van de werkelijkheid met die werkelijkheid zelf? Zo ja, dan is een uitspraak of theorie waar. Je kunt dus over waarheid denken los van een spreker en zijn of haar karakter of kwaliteiten. In een Bijbels waarheidsbegrip zijn die twee altijd aan elkaar gekoppeld. De vraag naar waarheid heeft ook altijd te maken met de vraag of je op iemand kunt bouwen, of iemand integer en betrouwbaar is, of iemand open en leesbaar is.

Dit biedt een vruchtbaar vertrekpunt. Zo'n Bijbels waarheidsbegrip creëert namelijk een bredere waaier van criteria om na te denken over goed politiek spreken en handelen en om het optreden van partijen en politici te evalueren en verbeteren. In het vervolg werk ik dat langs een aantal lijnen uit om zo een visie te schetsen op een politiek van waarachtigheid, in plaats van een die zich blindstaart op feitelijke waarheid in enge zin.

Stevigheid: het belang van beginselen

Als waarheid te maken heeft met stevigheid betekent dat dat er een degelijke basis moet zijn die vaststaat, draagkracht heeft en stabiliteit biedt. Met een wat andere metafoor zou je ook aan stevige verworteling in goede grond kunnen denken. Stevigheid is nodig om politiek te beoefenen met een heldere koers en om stabiliteit en continuïteit in standpunten en beleidskeuzes te waarborgen.

Dit sluit naadloos aan op het al benoemde belang van uitgangspunten, fundamenteën, grondwaarden, en wereld- en mensbeelden voor een politieke visie. Het raakt ook aan een klassiek en enigszins omstreden begrip uit het christelijk-politiek denken van Groen van Prinsterer en Kuyper, namelijk het idee van *beginselen*. Groen van Prinsterer schreef erover:

Beginsels zijn waarheden, met welke het onderzoek begint, erkende waarheden, die ten grondslage der redenering worden gelegd. Deze waarheden kunnen zelve gevolgtrekkingen en uit hooger waarheden afgeleid zijn. Zoo klimt men van hooger tot hooger

*beginselen op, tot men de hoogste waarheden bereikt, ontwijfelbaar, doch onvatbaar voor ontleding en betoog; voorwerpen van een geloof, dat het begin der wetenschap is. Deze heeten bij uitnemendheid beginsels en zijn in Gods wil en wezen gegrond.*³¹

Beginselen vormen volgens hem een piramidevormig bouwwerk dat uiteindelijk rust op uitgangspunten waarachter je niet verder meer terug kunt redeneren; die zijn ‘onvatbaar voor ontleden en betoog; voorwerpen van geloof.’

Een rapport uit de beginjaren van de Vrije Universiteit over ‘gereformeerde beginselen’ geeft nog meer invulling. Abraham Kuyper en zijn medeauteurs schrijven hierin:

Beginselen [zijn uitgangspunten] die in het bewustzijn de wereld der gedachte beheersen.

*“Beginselen” mag niet uitsluitend verstaan worden in antithetischen zin, als kwame hierbij slechts datgene in aanmerking wat de Calvinistische richting van andere richtingen onderscheidt, zoodat hetgene haar met andere richtingen gemeenschappelijk is buiten beschouwing zou blijven [...]*³²

Het rapport benadrukt verder dat de zoektocht naar beginselen niet kan blijven staan bij wat christelijke denkers uit het verleden gezegd hebben, maar dat hun denkbelden bekritiseerd en aangevuld moeten worden en dat beginselen geactualiseerd moeten worden voor elke tijd.

Hoewel deze citaten over kennis en wetenschap gaan, geldt iets vergelijkbaars voor politiek.³³ Een aantal overwegingen kunnen helpen om het wat gedateerd aandoende spreken over beginselen relevant te maken voor het hier en nu.

Beginselen betreffen algemene wereld- en mensbeelden als basis voor verder en concreter denken over politiek. Het zijn nog geen concrete standpunten of voorkeuren voor wetten of beleid, maar achterliggende ideeën die kaders bepalen en het denken kanaliseren. Daarbij horen nadrukkelijk ook normatieve, moreel-politieke uitgangspunten en basale waarden, oftewel ideeën over het goede leven, rechtvaardigheid, verantwoordelijkheid, verlossing en zingeving. Precies die zaken die zo cruciaal zijn voor politieke besluitvorming maar die de laatste jaren al te gemakkelijk buiten beeld bleven in een versmald discours over waarheid en een technocratische of pragmacratische benadering van politiek.

Beginselen zijn uitgangspunten waarachter je niet verder terug kunt redeneren of argumenteren; je kunt ze niet bewijzen of anderen overtuigen van hun juistheid op basis van onafhankelijke redenen. Je zou dus kunnen zeggen dat beginselen een kwestie van geloof zijn, van fundamentele overtuigingen. Hooguit kun je hun onderlinge samenhang aanduiden en zo laten zien dat ze coherent zijn. Dit is niet iets speciaals voor confessionele christelijke politiek; het geldt evenzeer voor liberale, progressieve, conservatieve, nationalistische of andere beginselen. Alle politieke

idealen en ideologieën gaan uiteindelijk terug op beginselen of geloofsuitgangspunten. Dit is ook de reden dat Abraham Kuiper, de VU-filosofen Herman Dooyeweerd en Dirk Th. Vollenhoven en latere denkers in deze christelijk-filosofische traditie benadrukten dat filosofie, wetenschap, politiek, kunst en andere terreinen van het leven ten diepste levensbeschouwelijk of zelfs religieus bepaald zijn.³⁴ Er bestaat geen neutraal terrein van niet-levensbeschouwelijk gekleurde aannames waar iedereen, ongeacht levensovertuiging, het over eens kan zijn.

Dit kan klinken alsof beginselen vooral verschillen benadrukken en daardoor misschien zelfs polarisatie aanwakkeren. Dat hoeft niet. Levensovertuigingen kunnen ondanks verschillen wel degelijk overlappen doordat ze bepaalde uitgangspunten delen, ook al is de bredere context waarin ze staan anders. Mensen van verschillende levensovertuigingen zijn het niet automatisch over alles oneens. Dit gegeven creëert een basis voor diverse samenwerkingen en het bouwen van bruggen.

Beginselen zijn tot slot niet tijdloos. Of beter: ons begrip ervan is niet tijdloos. In iedere tijd en context moeten ze opnieuw doordacht, getoetst en geformuleerd worden. Denken vanuit beginselen staat dus niet gelijk aan starre onbuigzaamheid of behoudzucht.

Beginselen expliciet maken – wereld- en mensbeelden en normatieve uitgangspunten benoemen – geeft stevigheid. Het maakt aan burgers duidelijk waar het ten diepste om gaat. Niet om 2030 of 2035 als deadline of getallen achter de komma in een koopkrachtplaatje, maar om zaken als zorg voor de schepping, eerlijke behandeling van alle Nederlanders en een zinvol bestaan.

Uit de eerdere citaten van Groen en Kuiper sprak het nodige optimisme over ons vermogen om de juiste christelijke beginselen te identificeren en duidelijk te verwoorden. Daar zijn we tegenwoordig minder stellig over en dat is verstandig; grote woorden en overmoedige zekerheden helpen de politiek niet vooruit. Dat neemt niet weg dat reflectie op de uitgangspunten van politiek spreken en handelen cruciaal zijn. Waar sta je voor als politicus, welke grondbeginselen vormen de basis voor het dagelijkse politieke handwerk, wat is de levensvisie die het lonkend perspectief vormgeeft? De stevigheid die dat biedt, is een eerste vereiste voor waarachtige politiek.

Standvastigheid en trouw: vertrouwen verdienen

Een tweede betekenselement van een Bijbels waarheidsbegrip is standvastigheid en trouw. Partijen en politici die standvastig en trouw zijn, houden vast aan uitgangspunten, ook als die minder populair zijn, tot politieke conflicten leiden of hen buiten het centrum van de macht zetten. Ze blijven bij eerder gedane toezeggingen en beloften en als dat echt niet lukt, geven ze heldere uitleg over waarom ze van inzicht zijn veranderd of waarom een pijnlijk compromis een betere keuze leek. Standvastig

en trouw zijn betekent doen wat je zegt. Kiezen en handelen op een manier die herkenbaar uiting geeft aan je politieke beginselen en visie.

Dit draagt vervolgens bij aan geloofwaardigheid en betrouwbaarheid. Partijen en politici die trouw zijn aan hun uitgangspunten en aan eerder gedane beloften, kun je vertrouwen. Het vertrouwen van burgers in de Nederlandse politiek is de laatste jaren laag (met uitzondering van het begin van de coronacrisis) door opeenvolgende affaires en schandalen.³⁵ De remedie daarvoor is niet simpelweg meer vertrouwen. Vertrouwen is alleen goed als politici en bestuurders ook betrouwbaar zijn. Vertrouwen op onbetrouwbare mensen of instituties is niet alleen onverstandig, maar kan ronduit schadelijk zijn. De samenleving heeft niet zomaar meer vertrouwen nodig, maar verstandig, welgeplaatst vertrouwen. Om vertrouwen te geven, is betrouwbaarheid en geloofwaardigheid bij de ontvanger nodig.³⁶

Op dit vlak is het de afgelopen jaren het meest misgegaan. Veel van de voorbeelden aan het begin hadden te maken met het niet nakomen van beloften en toezeggingen of het overtreden van basisbeginselen van behoorlijk bestuur. Daartegenover staan voorbeelden van politici en politieke keuzes die opvallend positief gewaardeerd werden. Bijvoorbeeld het vasthoudende speur- en graafwerk van Pieter Omtzigt, Renske Leijten en Farid Azarkan om het toeslagenschandaal op te helderen. Daar sprak uiteraard een gezond mededogen met de slachtoffers uit, maar daarnaast ook een sterke overtuiging dat de overheid zich te allen tijde aan basale rechtsbeginselen en beginselen van behoorlijk bestuur dient te houden. Een schoolvoorbeeld van standvastigheid en het insisteren op betrouwbaarheid. Ook de keuze van de ChristenUnie om voet bij stuk te houden in het gemarchandeerd gezinshereniging van vluchtelingen afgelopen juni, zelfs toen dat tot de val van het kabinet leidde, kon op brede steun rekenen, precies omdat dit punt zo direct raakt aan de beginselen van de partij en omdat ChristenUnie-bewindslieden en -parlementariërs vanaf het begin hadden gezegd dat hier een harde grens lag en daar vervolgens ook aan vasthielden.

Standvastigheid en trouw zijn niet hetzelfde als rechtlijnigheid of onwil om compromissen te sluiten. Beginselen wegen niet allemaal even zwaar en moeten altijd in hun actuele context afgewogen, geïnterpreteerd en toegepast worden. Soms kan het dan verstandig zijn om (tijdelijk) iets in te leveren teneinde recht te doen aan een groter goed. In een gefragmenteerd meerpartijstelsel is de weg naar de realisatie van politieke idealen geplaveid met compromissen. Het alternatief is langs de zijlijn blijven staan.

Het belang van standvastigheid en trouw biedt tot slot nog een aanvullende diagnose van wat er problematisch is aan een technocratie of pragmacratie. Als er geen achterliggende wereld- en mensbeelden en geen normatieve idealen zijn, of als die niet erkend en geëxpliciteerd zijn, dan is er ook geen basis voor standvastigheid en niets om trouw aan te blijven. Technocratische politiek kan nooit recht doen aan deze dimensie van waarachtigheid en zal in dit opzicht dan ook altijd onbevredigend blijven.

Standvastig zijn en trouw blijven aan eigen beginselen en gedane uitspraken vormen de basis voor betrouwbaarheid en zijn daarmee een tweede vereiste voor waarachtige politiek.

Openheid en transparantie: kwetsbaarheid en controleerbaarheid

Een derde element in een Bijbels waarheidsbegrip is 'onverborgendheid', oftewel openheid en transparantie. Waarheid heeft ook te maken met wat anderen kunnen zien, verifiëren en controleren. Waarachtige politici horen leesbare brieven te zijn. Samen met de vorige twee elementen betekent dit ten eerste dat politici en partijen niet alleen voor zichzelf een stevig fundament van beginselen hebben, maar daar ook open en transparant over zijn door die beginselen te presenteren en uit te leggen. Ten tweede houdt deze openheid in dat politici inzicht geven in hoe ze trouw proberen te blijven aan hun beginselen in de politieke praktijk van alle dag, hoe ze hun wereldbeelden en waarden interpreteren en toepassen om tot concrete stellingnames en beleid te komen en hoe ze afwegingen maken, vooral ook wanneer die leiden tot coalities en compromissen die op gespannen voet staan met de eigen uitgangspunten en idealen.

Transparantie en openheid kunnen er ook voor zorgen dat de centrale rol van waarden in de politiek weer volop tot zijn recht komt. Door helderheid te verschaffen over de waardenafwegingen achter politieke keuzes kunnen we voorbij de waardenschaamte komen en komt de waardenstrijd, die politiek in essentie is, weer scherp in beeld.

Deze openheid betekent dat politici en bewindslieden niet doen alsof er geen alternatief is en ook niet alsof politieke keuzes slechts een kwestie zijn van 'de wetenschap volgen', 'de feiten laten spreken' of 'op experts vertrouwen'. Dat is nooit het geval, zo zagen we eerder. Zelfs in situaties waarin er veel en diepgaande kennis is met een hoge mate van zekerheid (bijvoorbeeld over klimaat of vaccinaties), is er altijd nog een waardenafweging nodig om te bepalen wat je met die zekere kennis moet doen en welke beleidskeuzes recht doen aan publieke waarden als eerlijkheid, rechtvaardigheid, proportionaliteit, zorg enzovoorts. Transparantie betekent daarin inzicht verschaffen.

Juist daar waar het schuurt en ongemakkelijk is, is openheid nodig. Kiezers weten heus wel dat politiek in Nederland een kwestie is van geven en nemen, van polderen en compromissen sluiten, en ook dat dat soms pijn doet. Politieke macht deel je altijd met andere partijen. Volledige zuiverheid volgens eigen standaarden is een utopie. Politici bewegen dus altijd in een grijs gebied. Dan is het des te belangrijker om keuzes uit te leggen en te verantwoorden. Het moet duidelijk zijn dat ook lastige keuzes dienstbaar blijven aan hogere idealen en dat lastige compromissen niet betekenen dat de uitgangspunten verlaten zijn. Het wikken en wegen met waarden en een zekere mate van ethische modderigheid horen erbij, maar burgers moeten die

worsteling wel kunnen meemaken om het vertrouwen te bewaren. Pijnlijke keuzes zijn onvermijdelijk, maar de pijn moet zichtbaar blijven.

Openheid en transparantie zijn ook cruciaal bij verandering van mening en bij het erkennen van fouten en onjuiste inschattingen. In het licht van de complexiteit en dynamiek van veel maatschappelijke uitdagingen en politieke problemen is het ronduit bizar dat het vaak als zwakgebod gezien wordt wanneer politici en regeerders van mening veranderen of zeggen dat ze het niet direct weten. Het hoort precies andersom te zijn: bij ingewikkelde en snel ontwikkelende vraagstukken is het veel minder van belang dat je al direct de juiste antwoorden hebt. Het gaat erom dat je in staat bent om nieuwe informatie te verwerken, te leren, fouten te signaleren en daarop terug te komen, je standpunten aan te passen aan nieuwe inzichten en dat hele proces uit te leggen en er verantwoording over af te leggen. Leren moet beloond en gewaardeerd worden, niet het vasthouden aan eenmaal gekozen beleid of standpunten.

Hoewel het daar ook zeker niet altijd goed gaat, kan wetenschap als voorbeeld dienen. Dogmatisch en star vasthouden aan eerder ingenomen standpunten is daar juist een ondeugd. De kracht van goede wetenschappers is dat ze ruimdenkend zijn en open blijven staan voor nieuw bewijsmateriaal en hun opvattingen op basis daarvan aanpassen. Dat zou voor politici net zo moeten gelden.

Persoonlijk vermoed ik dat het gebrek aan openheid en transparantie een belangrijke factor was die zorgde voor groeiend wantrouwen in het OMT en de beleidsmaatregelen tijdens de coronapandemie. Het was vaak onduidelijk op basis van welke waarden en afwegingen beleidskeuzes gemaakt werden. De betrokkenen leken slechts zeer beperkt open te staan voor redelijke, kritische perspectieven van buiten en gaven – althans in de openbaarheid – slechts beperkt blijk van zelfreflectie en lerend vermogen.³⁷

Politici, bestuurders en partijen die open en transparant durven zijn, stellen zich daarmee controleerbaar en kwetsbaar op. Ook dat is een belangrijke kwaliteit voor waarachtige politiek.

De waarheid spreken

Zo komen we ten slotte nog kort terug bij waarheid in engere zin. De waarheid spreken en geen misleidende of verhullende dingen zeggen is onderdeel van de vorige twee elementen – betrouwbaar en transparant zijn.

Uiteraard betekent de waarheid spreken dat politici niet horen te liegen en geen onzin horen uit te kramen. Maar waarachtigheid vereist meer dan dat. Politici kunnen zich soms heel strikt beperken tot de feiten of omzichtig en subtiel formuleren, maar zodoende toch volstrekt onwaarachtig zijn. Neem Mark Ruttes uitspraak dat hij ‘geen actieve herinnering’ had aan gesprekken over een functie elders voor Pieter Omtzigt. Wat betekent dit eigenlijk en is het waar? Het lijkt een uitdrukking die hoe dan ook

een vluchtroute biedt. Mocht er later onomstotelijk bewijs komen dat Rutte ervan moet hebben geweten, dan was zijn herinnering blijkbaar passief op het moment dat hem ernaar gevraagd werd. Als er geen bewijs is, dan komt hij er ook mee weg. Zo'n uitspraak heeft dus veel weg van een onwaarachtige retorische truc: woorden die altijd waar zijn en tegelijk de kwestie waar het om gaat in nevelen gehuld laten.

Ook de praktijk van ambtenaren om politiek onwelgevallige memo's en informatie weg te houden bij de politiek verantwoordelijken draagt er wellicht in strikte zin aan bij dat de eindverantwoordelijkheden de waarheid spreken als ze zeggen dat ze niet op de hoogte waren, maar tegelijk is duidelijk dat dit een leugenachtige, onwaarachtige manier van doen is. Het is welbewust georganiseerde misleiding. Zo zijn er tal van manieren om in strikte zin de waarheid te spreken, maar haar tegelijk in bredere zin geweld aan te doen. Het moge duidelijk zijn dat de betrouwbaarheid en openheid die horen bij waarachtige politiek ook vragen om een ruimhartige, integere en oprechte omgang met de waarheid in strikte zin.

Tot slot

Alle nadruk op het belang van feitelijke waarheid, betrouwbare kennis, expertise en het bestrijden van desinformatie en polarisatie van de afgelopen jaren dreigt een fundamenteel inzicht over politiek te verhullen. Een inzicht dat door de Nederlandse voorliefde voor nuchtere, pragmatische politiek toch al ondergesneeuwd was. Politiek is waardenstrijd. Het gaat er onvermijdelijk om waarden en de mens- en wereldbeelden erachter, of dat nu hardop toegegeven wordt of niet. In de politiek horen waarheid, feiten en experts dienstbaar te zijn aan die waardenstrijd – en niet andersom.

Om hieraan recht te doen is andere taal nodig. Een Bijbels waarheidsbegrip biedt inspiratie. De betekenislagen daarvan geven een rijker begrippenkader om na te denken over wat goede politiek inhoudt en wat de eigenschappen van goede politici zijn. Met behulp van dit Bijbelse waarheidsbegrip heb ik een ideaal geschetst van *waarachtige politiek*. Daarvoor zijn drie dingen nodig. Ten eerste een stevige basis van beginselen: fundamentele waarden en idealen, mens- en wereldbeelden die kaders geven voor politieke ambities en concrete politieke besluitvorming. Ten tweede standvastigheid en trouw: vasthouden aan beginselen en ze uitwerken en toepassen op politieke vraagstukken en in beleid, daarin consequent zijn en zo bouwen aan de betrouwbaarheid en geloofwaardigheid die nodig zijn voor het vertrouwen van burgers. Ten derde openheid en transparantie: waarden en idealen en hun toepassing in de praktijk tonen, uitleggen en verantwoorden, maar ook open zijn over fouten en verandering van inzicht.

Waarachtige politiek schept ruimte voor zowel waarden als waarheid, zodat weer duidelijk wordt waar politiek om draait: een groots en inspirerend project om samen te bouwen aan een maatschappij waarin vrede, gerechtigheid en vreugde heersen.

Personalia

Jeroen de Ridder (1978) is hoogleraar politieke epistemologie aan de Faculteit der Geesteswetenschappen van de Vrije Universiteit Amsterdam en bijzonder hoogleraar christelijke filosofie aan de Faculteit Religie, Cultuur en Maatschappij van de Rijksuniversiteit Groningen.

Hij houdt zich in onderzoek en onderwijs bezig met vragen over de rollen die waarheid, kennis en expertise hebben en horen te hebben in de samenleving en democratische rechtsstaat. In 2020 redigeerde hij samen met collega's de bundel *Doen, durven of de waarheid? Democratie in digitale tijden* (Amsterdam: Amsterdam University Press) en in 2021 het *Routledge Handbook of Political Epistemology* (Londen: Routledge).

Hij studeerde technische bestuurskunde aan de TU Delft en filosofie aan de VU. In 2007 promoveerde hij op een techniekfilosofisch proefschrift aan de TU Delft en sinds 2010 is hij verbonden aan de VU. Voor zijn onderzoek ontving hij diverse subsidies van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) en de *Templeton World Charity Foundation*. Tussen 2017 en 2022 was hij lid van De Jonge Akademie van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (vanaf 2020 als voorzitter). Momenteel is hij lid van het domeinbestuur Sociale en Geesteswetenschappen van de NWO.

Jeroen de Ridder woont in Gouda met zijn vrouw en hun vier kinderen.

Verwijzingen

- 1 <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2022/12/23/kamerbrief-over-rijksbrede-strategie-effectieve-aanpak-van-desinformatie>. Ook in Europees verband is er beleid ontwikkeld om desinformatie tegen te gaan, wat uiteindelijk onderdeel is geworden van de Digital Services Act: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/digital-services-act-package>.
- 2 <https://www.aivd.nl/onderwerpen/jaarverslagen/jaarverslag-2022>.
- 3 https://www.tweedekamer.nl/sites/default/files/atoms/files/20201217_eindverslag_parlementaire_ondervragingscommissie_kinderopvangtoeslag.pdf.
- 4 <https://www.tweedekamer.nl/Groningen/rapport>.
- 5 <https://www.nrc.nl/nieuws/2019/12/27/stikstofakkoord-het-moest-en-zou-er-komen-a3985137>.
- 6 Eerdere voorbeelden draaiden om een memo over dividendbelasting (<https://nos.nl/artikel/2228233-rutte-herhaalt-ik-kende-memo-over-dividendbelasting-niet>), burgerslachtoffers bij het Nederlandse bombardement op Hawija in 2015 (<https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/artikel/4913266/70-burgerslachtoffers-rutte-bijleveld-hennis-hawija-bombardement>) en Ruttes begrip voor Halbe Zijlstra's leugen over zijn aanwezigheid in een Russische datsja (<https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/halbe-zijlstra-geeft-leugen-toe-ontmoeting-met-poetin-heeft-nooit-plaatsgevoonden~b609c95a/>).
- 7 <https://nos.nl/artikel/2375205-christenunie-leider-segers-er-is-iets-geknapt-niet-met-rutte-in-nieuw-kabinet>.
- 8 Zie voor analyses van Thierry Baudets uitspraken bijvoorbeeld: <https://decorrespondent.nl/9674/thierry-baudet-verkondigde-in-2-minuten-18-onwaarheden-over-het-klimaat-dit-zijn-ze/7071238e-0199-0024-3d7a-369095eb723f> of <https://eenvandaag.avrotros.nl/item/deze-5-onwaarheden-vertel-de-thierry-baudet-over-het-coronavirus/>. En uitvoeriger Harm Ede Botje & Mischa Cohen, *Mijn mening zijn feiten: de wording van Thierry Baudet* (Amsterdam: Atlas Contact, 2020).
- 9 Rob Wijnberg, *Voor ieder wat waars: hoe waarheid ons verdeelt en ons weer samen kan brengen* (Amsterdam: De Correspondent, 2023).
- 10 Take Sipma, Marcel Lubbers, Tom W.G. van der Meer, Niels Spierings en Kristof Jacobs, *Versplinterde vertegenwoordiging: Nationaal Kiesersonderzoek 2021* (Leiden: Stichting Kiesersonderzoek Nederland, 2022). <https://easy.dans.knaw.nl/ui/datasets/id/easy-dataset:230947>.
- 11 Ibid.
- 12 Zie ook: Catarina Dutilh Novaes en Jeroen de Ridder, 'Is fake news old news?', in: Sven Bernecker, Amy Flowerree en Thomas Grundmann (red.), *The epistemology of fake news* (New York: Oxford University Press, 2021), (156–179).
- 13 Jan Tromp en Coen van de Ven, *Wantrouwen in de wandelgangen* (Amsterdam: Balans, 2023).
- 14 Guillaume Groen van Prinsterer, *Proeve over de middelen waardoor de waarheid wordt gekend en gestaafd*, 2^e druk (Amsterdam: Höveker, 1858), (81).

- 15 Sophie Rosenfeld, *Democracy and truth: a short history* (Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press, 2019).
- 16 Jacob Nelson en James Webster, 'The Myth of Partisan Selective Exposure: A Portrait of the Online Political News Audience', *Social Media + Society* 3,3 (2017), 1–13, <https://doi.org/10.1177/2056305117729314>; Richard Fletcher en Rasmus Kleis Nielsen, 'Are News Audiences Increasingly Fragmented? A Cross-National Comparative Analysis of Cross-Platform News Audience Fragmentation and Duplication', *Journal of Communication* 67,4 (2017), 476–498, <https://doi.org/10.1111/jcom.12315>; Nir Grinberg et al., 'Fake News on Twitter during the 2016 U.S. Presidential Election', *Science* 363.6425 (2019), 374–378, <https://doi.org/10.1126/science.aau2706>; Andrew Guess, Brendan Nyhan en Jason Reifler, 'Exposure to Untrustworthy Websites in the 2016 US Election', *Nature Human Behaviour* 4,5 (2020), 472–480, <https://doi.org/10.1038/s41562-020-0833-x>; Andrew Guess, Jonathan Nagler en Joshua Tucker, 'Less than You Think: Prevalence and Predictors of Fake News Dissemination on Facebook', *Science Advances* 5,1 (2019), eaau4586, <https://doi.org/10.1126/sciadv.aau4586>; Andrew Guess et al., 'Reshares on Social Media Amplify Political News but Do Not Detectably Affect Beliefs or Opinions', *Science* 381.6656 (2023), 404–408, <https://doi.org/10.1126/science.add8424>; Brendan Nyhan et al., 'Like-Minded Sources on Facebook Are Prevalent but Not Polarizing', *Nature* 620 (2023), 137–144, <https://doi.org/10.1038/s41586-023-06297-w>.
- 17 Zie voor meer hierover ook Jeroen de Ridder, Rens Vliegenthart en Jasper Zuure (red.), *Doen, durven of de waarheid? Democratie in digitale tijden* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2020).
- 18 Sanne Kruike-meier, 'Nieuwsconsumptie en politieke betrokkenheid in een digitaal medialandschap,' in: Jeroen de Ridder, Rens Vliegenthart en Jasper Zuure (red.), *Doen, durven of de waarheid? Democratie in digitale tijden* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2020), (123–135).
- 19 Richard Rogers en Sabine Niederer (red.), *The politics of social media manipulation* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2020).
- 20 <https://www.cvdm.nl/actueel/geen-indicatie-voor-bestaan-van-filterbubbels-in-nederland>.
- 21 <https://www.scp.nl/actueel/nieuws/2022/12/29/ergernis-over-harde-toon-en-extreme-uitingen-in-politieke-en-publieke-debat>.
- 22 Voor een uitvoerige onderbouwing hiervan verwijst ik naar Paul Dekker (red.), *Politieke polarisatie in Nederland* (Utrecht: Wereldvenster, 2022).
- 23 <https://www.raadvanstate.nl/uitspraken/@138605/202103977-1-r2/>.
- 24 <https://www.nporadio1.nl/nieuws/wetenschap-techniek/051e0d45-8d63-44b6-aa6d-09ecd8ba1c985/we-moeten-onze-waardenschaamte-te-lifj-gaan>.
- 25 Voor meer hierover, zie Jeroen de Ridder, 'Zijn feiten ook maar een mening?' *De Helling* 3 (2020), 14–18, <https://www.wetenschappelijkbureau.nl/tijdschrift/najaar-2020/zijn-feiten-ook-maar-een-mening>; Helen Longino, *Science as social knowledge* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1990); en Heather Douglas, *Science, policy, and the value-free ideal* (Pittsburgh, PA: Pittsburgh University Press, 2009).
- 26 <https://www.nrc.nl/nieuws/2023/07/11/asielmaatregel-die-tot-val-van-rutte-iv-leidde-had-1-a-2-van-de-totale-immigratie-gescheeld-a4169490>.
- 27 Zie bijvoorbeeld Raad voor het Openbaar Bestuur, *Vertrouwen op democratie* (Den Haag: ROB, 2010); Bas Heijne, *Mens/onmens* (Amsterdam: Prometheus, 2020); Matthieu Segers, 'Een politiek van gevoel-

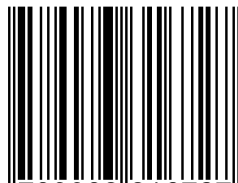
- gen', *De Groene Amsterdammer* 46 (18 november 2021), <https://www.groene.nl/artikel/een-politiek-van-gevolgen>; en een recente analyse van de persconferenties tijdens de coronacrisis: Robert Prettner, Hedwig te Molder, Maarten Hajer en Rens Vliegenghart, 'Light at the end of the tunnel? The staging of expertise during the COVID-19 vaccination campaign', *Journal of Digital Social Research* 2023, <https://doi.org/10.33621/jdsr.v5i3.144>. Voor een bredere, internationale analyse, zie Christopher Bickerton en Carlo Accetti, *Technopopulism: the new logic of democratic politics* (Oxford: Oxford University Press, 2021).
- 28 Hans Boutellier, *De improvisatiemaatschappij: over de sociale ordening van een onbegrensde wereld* (Den Haag: Boom Lemma, 2011); Hans Boutellier, *Het seculiere experiment: over westerse waarden in radicale tijden* (herziene versie) (Den Haag: Boom bestuurskunde, 2019).
- 29 Het is de ironie van de geschiedenis dat voormalig PvdA-leider Lodewijk Asscher in zijn Den Uyllezing in 2020 ongeveer hetzelfde punt maakt: 'Als je de wereld van vandaag zonder ideologische ankers bekijkt, verlies je houvast. Dan wordt politiek puur modieus en technocratisch. Pragmatisme klinkt praktisch maar is uiteindelijk fnuikend voor een vitale democratie. Het verhuult een gebrek aan maatschappijvisie', Lodewijk Asscher, 'Om de zekerheid van het bestaan – Den Uyllezing 2020', *S&D* 6 (2020), 14–25. Het waren immers de paarse kabinetten onder leiding van Wim Kok die de ideologische veren hadden afgeschud, zoals Kok zelf in zijn Den Uyllezing 25 jaar eerder blijmoedig had bepleit. (Wim Kok, 'We laten niemand los – Den Uyllezing 1995', te lezen via: <https://europanetwerk.pvda.nl/nieuws/den-uyl-lezing-1995-wim-kok-we-laten-niemand-los/>).
- 30 Zie bijv. George Parsenius, 'Truth', in: Samuel E. Beletine (red.), *The Oxford encyclopedia of the bible and theology* (Oxford: Oxford University Press, 2014).
- 31 G. Groen van Prinsterer, *Proeve over de middelen waarmee de waarheid gekend en gestaafd wordt*, 2^e druk (Amsterdam: Höveker, 1858) (3).
- 32 A. Kuyper, D.P.D. Fabius en J. Woltjer, *Stellingen*, geciteerd in: J.C. Rullman, *De Vrije Universiteit: haar ontstaan en haar bestaan* (Amsterdam: Standaard, 1930) (186–92).
- 33 Zie bijvoorbeeld de titel van een van de grondleggende documenten van de ARP: Abraham Kuyper, *Antirevolutionaire staatkunde. Eerste deel: de beginselen* (Kampen: Kok, 1916).
- 34 Zie uitvoeriger hierover René van Woudenberg, *Gelovend denken: inleiding tot een christelijke filosofie*, 2e druk (Amsterdam: Buijten & Schipperheijn, 2004); Bas Hengstmengel, *Denken met het hart: christelijke filosofie in de traditie van Augustinus en Calvin* (Amsterdam: Buijten & Schipperheijn, 2015).
- 35 Sommige onderzoekers spreken zelfs van een 'laag-vertrouwensamenleving' (Godfried Engbersen e.a., *De laag-vertrouwensamenleving: de maatschappelijke impact van COVID-19 in Amsterdam*, Den Haag, *Rotterdam & Nederland, vijfde meting, Rotterdam* (Erasmus School of Social and Behavioural Sciences & Kenniswerkplaats Leefbare Wijken, 2021), <https://www.eur.nl/essb/media/99176>). Dat is echter voorbarig, laten UvA-politicoloog Tom van der Meer en SCP-onderzoeker Josje den Ridder zien: <https://www.nrc.nl/nieuws/2021/11/21/wantrouwen-geldt-niet-de-samenleving-maar-de-politiek-a4066267>.
- 36 Onora O'Neill, *A question of trust: the BBC Reith lectures 2002* (Cambridge: Cambridge University Press, 2012); Onora O'Neill, 'Linking Trust to Trustworthiness', *International Journal of Philosophical Studies* 26 (2018), 293–300.
- 37 Zie hierover ook een opiniestuk van mijn hand: <https://www.nrc.nl/nieuws/2022/02/24/managers-van-de-coronacrisis-wees-eerlijk-over-fouten-a4093310>.

“Alle nadruk op het belang van feitelijke waarheid, betrouwbare kennis, expertise en het bestrijden van desinformatie en polarisatie van de afgelopen jaren dreigt een fundamenteel inzicht over politiek te verhullen. Politiek is waardenstrijd. Het gaat er onvermijdelijk om waarden en de mens- en wereldbeelden erachter...”

wi

Wetenschappelijk
Instituut
ChristenUnie

ISBN 978-90-833167-2-7

9 789083 316727 >